

Klaudia Stala*

Najstarszy widok łobzowskiego *castellum* Kazimierza Wielkiego z 1536/1537 roku

The oldest view of the Łobzow *castellum* of Casimir the Great from 1536/1537

Słowa kluczowe: panorama Krakowa, sztych, veduta, topografia, fortalicium, Łobzów

Key words: panorama of Krakow, sketch, veduta, topography, fortalice, Łobzów

W historiografii Krakowa sztych zamieszczony w dziele Bruna i Hogenberga *Civitates Orbis Terrarum* przedstawiający panoramę miasta uważany był do niedawna za pierwszy ikonograficzny przekaz dokumentujący jego topografię, rozplanowanie i obiekty architektoniczne.

W roku 1991 niemiecka badaczka miast śląskich Angelika Marsch, wybitna znawczyni słynnego rysownika miast Fryderyka Bernarda Wenera, doktor h.c. Uniwersytetu w Hamburgu, dokonała niezwykłego odkrycia, w wyniku którego źródła do dziejów miast środkowo-europejskich wzbogacone zostały o zbiór 50 vedut stanowiących rysunkową dokumentację podróży księcia-elektora Ottheinricha¹. Zawiera ten zbiór widoki miast saskich, bawarskich, brandenburskich, czeskich i śląskich oraz polskich leżących na terytorium monarchii Jagiellonów, zamyka go zaś docelowe w podróży miasto Kraków opisane w oryginale jako „Die Kiniklich Stat Craqa in Boln” i wyróżnione największym rozmiarem – 31 × 71 cm.

Otto Heinrich Wittelsbach, książę Palatynatu-Neuburg i elektor Palatynatu Reńskiego, znany bibliofil i miłośnik sztuki podjął na przełomie 1536 i 1537 podróż do Krakowa, do Zygmunta Starego, który był jego i jego brata Filipa Swarliwego dziadem. Intencją tej niezwykłej podróży, w trakcie której powstał notatnik zawierający widoki odwiedzanych miast, była rewindykacja niewyplaconego posagu ich babki Jadwigi – córki

In the historiography of Krakow the sketch printed in the work by Brun and Hogenberg *Civitates Orbis Terrarum* presenting the panorama of the city was regarded, until recently, as the first iconographic representation documenting its topography, layout and architectonic objects.

In the year 1991, a German scientists researching Silesian towns Angelika Marsch, a honorary doctor at the University of Hamburg and an eminent expert on the famous graphic artist depicting towns, Friedrich Bernard Werner, made an unusual discovery as a result of which sources for the history of central-European towns were enriched by a collection of 50 vedute constituting a drawing documentation of the tour of Prince-electors Ottheinrich¹. The collection contains views of Saxon, Bavarian, Brandenburg, Czech, Silesian and Polish towns situated in the lands of the Jagiellon monarchy, and finishes with the tour destination – the city of Krakow described in the original as “Die Kiniklich Stat Craqa in Boln” and outstanding because of its largest size – 31 × 71 cm.

Otto Heinrich Wittelsbach, the Duke of Palatinate-Neuburg and Elector Palatine of the Rhein, a known bibliophile and art lover, at the turn of 1536 and 1537 set off on a journey to Krakow, to King Sigismund the Old who was the grandfather of him and his brother Philip the Contentious. The purpose of this unusual journey, during which a notebook with views of the cities he visited was created, was repossession of the unpaid

* dr hab., Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* dr hab., *Institute of History of Architecture and Monument Conservation, Department of Architecture, Cracow University of Technology*

Cytowanie / Citation: Stala K. The oldest view of the Łobzow castellum of Casimir the Great from 1536/1537. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2016;46:119-124

Otrzymano / Received: 11.07.2016 • **Zaakceptowano / Accepted:** 24.07.2016

doi:10.17425/WK46LOBZOW

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Kazimierza Jagiellończyka. Palatyn Ottheinrich zabrał ze sobą nieznanego z nazwiska artystę z kręgu Albrechta Dürera, który wykonał zbiór widoków odwiedzanych miast, będący aż do sekularyzacji w 1803 roku własnością klasztoru cystersów w Ebrach we Frankonii, przekazany następnie do Biblioteki Uniwersytetu w Würzburgu, gdzie przez długie lata pozostawał nieznanymi.

Angelika Marsch uważa, że rysownikiem i autorem wedyt był Mathias Gerung, który dla Ottheinricha sporządził 117 ilustracji do słynnej Biblii, uważanej za najcenniejszy manuskrypt na świecie. Jeśli, co jest wysoce prawdopodobne, mamy do czynienia z tym artystą, wywodzącym się ze szkoły Dürera, to byłoby to równoznaczne z wykorzystaniem do wykonywanych widoków miast nie tylko talentu i niezwykłych zdolności obserwacyjnych, ale także wiedzy teoretycznej z zakresu perspektywy malarskiej i miernictwa geometrycznego, a także budowy ciała ludzkiego i planimetrii miast².

Zbiór wedyt palatyna Ottheinricha jest szczególnie cenny także dla badania dziejów Krakowa i jego przekształceń przestrzennych, zwłaszcza na przełomie średniowiecza i nowożytności. Jego udostępnienie czytelnikowi polskiemu zawdzięczamy Elżbiecie M. Firlet, która w roku 1998 opublikowała album *Najstarsza panorama Krakowa* w starannym edytorsko wydaniu Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, w stulecie jego powstania³.

Znaleźliśmy to, jak i sam zabytek według opinii zawartej w przedmowie do tego wydawnictwa pióra wybitnego mediewisty prof. Jerzego Wyrozumskiego⁴ „przyjąć należy jako ważne wydarzenie w dziejach badań nad dawnym Krakowem (...). Trzeba zgodzić się też z Autorką, że wüzburgska panorama Krakowa z r. 1536/1537 będzie na pewno niejednokrotnie opisywana i analizowana”.

I to właśnie przekonanie stało się powodem mojego analitycznego spojrzenia na panoramę i jej autorską interpretację Elżbiety M. Firlet, zwłaszcza w kontekście poszukiwania źródeł ikonograficznych dotyczących średniowiecznego *castellum* Kazimierza Wielkiego w Łobzowie, bowiem interpretowana panorama miasta to według tej autorki „renesansowe studium późnogotyckiego krajobrazu miejskiego »wpisanego w naturę«, oraz bezcenne źródło dotyczące historycznej topografii założenia urbanistycznego”⁵.

Analiza taka może być szczególnie przydatna poprzez równoczesną konfrontację jej szczegółów architektonicznych, zwłaszcza wobec badań własnych i badań innych autorów z zakresu archeologii przeprowadzonych po 1945 roku na terenie zespołu dawnej rezydencji królewskiej w Łobzowie⁶.

Kraków przedstawiony jest na widoku od strony południowej i według Elżbiety M. Firlet rysowany był z kopca Krakusa i jego okolic⁷, i jak słusznie przyjmuje autorka, najpierw wykonane zostały szkice terenowe, później zaś w pracowni złożono je w kompozycyjną całość, uzyskując ostateczną kolorystykę poprzez pokrycie linearnego rysunku farbami wodnymi.

Miejsce wskazane przez Elżbietę M. Firlet było istotnie dogodnym do obserwacji terenem, położonym

dowry of their grandmother Jadwiga – the daughter of Casimir Jagiellon. Palatine Ottheinrich took with him an artist from the circle of Albrecht Dürer, unknown by name, who sketched a series of images of the visited towns which, until the secularisation in 1803, belonged to the Cistercian Monastery in Ebrach in Franconia, and then was handed over to the Library of the University in Würzburg where it lay in oblivion for many years.

Angelika Marsch believes that the artist and author of the vedute was Mathias Gerung, who prepared 117 illustrations for the famous Ottheinrich Bible, which is considered to be the most precious manuscript in the world. If, which seems highly probable, we are dealing with that artist coming from the school of Dürer, it would mean that to make his sketches he used not only his talent and unique observation skills, but also theoretical knowledge relating to graphical perspective and geometric surveying, as well as anatomy of the human body and town planimetrics².

The Palatine Ottheinrich collection of vedute is also particularly valuable for research on the history of Krakow and its spatial transformations, especially at the turn of the medieval period and modernity. It was made available to the Polish reader thanks to Elżbieta M. Firlet who, in 1998, published the album entitled *The oldest panorama of Krakow* carefully edited by the Historical Museum of the City of Krakow, on the 100th anniversary of its creation³.

The discovery as well as the artefact itself, according to the opinion included in the preface to the issue written by the eminent medievalist Prof. Jerzy Wyrozumski⁴, “ought to be treated as important events in the history of research on old Krakow (...). One has to agree with the Author, that the Würzburg panorama of Krakow from 1536/1537 will certainly be repeatedly described and analysed”.

And this conviction became the reason for my analytical look at the panorama and its original interpretation by Elżbieta M. Firlet, especially in the context of searching for iconographic sources concerning the medieval *castellum* of Casimir the Great (Kazimierz Wielki) in Łobzow, because the interpreted panorama of the city is according to the Author “a Renaissance study of the late-Gothic urban landscape ‘inscribed into nature’, and an invaluable resource concerning the historic topography of the urban complex”⁵.

Such an analysis can be particularly useful by simultaneous confrontation of its architectonic details, especially with own research and that in the field of archaeology carried out by other authors after 1945 in the former royal residence complex in Łobzow⁶.

In the sketch, Krakow is presented from the south and, acc. to Elżbieta M. Firlet, it was drawn from the surroundings of the Krakus Mound⁷ and, as the Author rightly assumes, firstly the site sketches were made that later in the workshop were assembled into a whole composition, and the ultimate colour scheme was obtained by covering the linear drawing with water colours.

The site indicated by Elżbietę M. Firlet was indeed a suitable place for observation, located about 55 metres

około 55 metrów powyżej średniego poziomu ulic miejskich⁸ i być może było tym samym punktem obserwacji, którego używał Edigio van der Rye, rysujący przed 1600 rokiem panoramę Krakowa wykorzystaną do sporządzenia miedziorytu dla *Civitates Orbis Terrarum*.

Szerszego komentarza wymaga jednak pogląd zakładający statyczny punkt obserwacji ograniczony do punktu widokowego umieszczonego na szczycie kopca Krakusa i jego bliskich okolic.

Kopiec Krakusa jest sztucznie zbudowaną stożkową wyniosłością zlokalizowaną na szerszym płaskowyżu utworzonym przez pasmo wzniesień położonych na południe od krakowskiego Kazimierza, nazywanych Górą Lasoty, a później Krzemionkami i przyjąć wypada, że właśnie taki walor topografii terenu dawał szansę na zastosowanie dynamicznego punktu obserwacji, pozwalając na dokonanie rzetelnej obserwacji panoramy miasta poprzez zmianę pozycji rysownika zbierającego materiał do finalnej i całościowej wersji rysunku. Nie byłoby to możliwe do osiągnięcia, gdyby poprzestać na jednym tylko, nawet najbardziej wyniosłym punkcie obserwacyjnym, zdecydowanie ograniczającym pole widzenia, zwłaszcza że była do dyspozycji obszerna platforma obserwacyjna pozwalająca na swobodne przemieszczanie się wzdłuż krawędzi płaskowyżu Krzemionek, ze wschodu na zachód i odwrotnie, uzyskując tym samym wgląd perspektywiczny w dalej położone obszary, których z jednego punktu nie sposób zobaczyć. Warto zauważyć, że terasa widokowa Krzemionek była dość znaczna i pozwalała zmieniać punkt widzenia na dystansie około 1,5 kilometra, co stwarzało możliwości lepszego przestrzennego rozpoznania konfiguracji urbanistycznej miasta, a także poszczególnych budynków i zespołów.

Analizując zatem całą wiązkę kierunków widokowych i serię punktów widzenia wyprowadzonych wzdłuż północnej i północno-zachodniej krawędzi płaskowyżu Krzemionek wypada zakwestionować sugestię Elżbiety M. Firlet, która wizerunek pałacu królewskiego w Łobzowie lokuje „po prawej stronie Wawelu, poza miastem, na wzgórzu”⁹. Jeśli wykreślimy na planie Krakowa linię widoczności wschodniej części miasta, stwierdzimy jednoznacznie, że nie może to być Łobzów, ale Prądnik i Kleparz, które u Brauna i Hogenberga są widoczne istotnie po lewej stronie od Wawelu, daleko na horyzoncie ponad zabudowaniami folwarku łobzowskiego, ale dlatego, że rysownik przyjął całkowicie inny punkt obserwacji.

Analizując wnikliwie topografię i rozplanowanie zabudowy pokazane przy lewej krawędzi widoku, a także odległości pomiędzy poszczególnymi zespołami zabudowy, należy zauważyć, że zwierzyniecki kościół Sióstr Norbertanek i położony wyżej kościół św. Salwatora nie mogły zmieścić się wewnątrz założonych ram veduty, bo są zlokalizowane w znacznej odległości od wschodniej linii murów obronnych Kazimierza i wschodnich stoków wzgórza wawelskiego, natomiast można bez trudu zidentyfikować wyraźnie rozdzielone grupy zabudowań Ludwinowa i Dębniak z czytelnym fałdem

above the average level of city streets⁸, and it might have been the same vantage that had been used by Edigio van der Rye, who before 600 sketched a panorama of Krakow used for making the copperplate for *Civitates Orbis Terrarum*.

A broader commentary is necessary for the opinion assuming a static observation point restricted to a vantage point set on the top of the Krakus Mound and its vicinity.

The Krakus Mound is an artificial conical hill erected on a wider plateau made up by a range of hills located south of the Kazimierz district of Krakow, called Góra Lasoty and later Krzemionki; and it should be assumed that it was that aspect of the topography that gave the opportunity to use the dynamic vantage point allowing for carrying out thorough observation of the city panorama by changing the position of the graphic artist collecting material for the final and complete version of the drawing. It wouldn't have been possible to achieve if it had been limited to one only, even the most elevated, observation point definitely restricting the view; especially as there was a vast observation platform available allowing for unhindered movement along the edge of the Krzemionki plateau, eastwards and westwards, thus obtaining a perspective into the further lying areas which could not be seen from one viewpoint. It is worth noticing, that the viewing terrace of Krzemionki was quite considerable and allowed for changing the viewpoint at the distance of approximately 1.5 kilometres, which offered an opportunity for a better spatial recognition of the urban configuration of the city, as well as particular building and complexes.

Therefore, analysing the whole set of viewing directions and a series of viewpoints running out along the northern and north-western edge of the Krzemionki plateau, one has to question the suggestion of Elżbieta M. Firlet, who located the image of the royal palace in Łobzow “on the right side of the Wawel Hill, outside the city, on the hill”⁹. If we draw the visibility line of the east part of the city on the plan of Krakow, we can clearly state that it cannot be Łobzow, Prądnik or Kleparz, which on the Braun and Hogenberg's map are visible on the left side of the Wawel Hill, far on the horizon above the buildings of the Łobzow grange, because the artist took a completely different observation point.

While thoroughly analysing the topography and layout of the buildings visible by the left edge of the view, as well as the distance between particular building complexes, it ought to be noticed that the church of the Norbertine Nuns in Zwierzyniec and the church of St. Salvator located higher could not have fitted within the assumed frames of the veduta, since they were located at a considerable distance from the east line of the Kazimierz defensive walls and eastern slopes of the Wawel Hill; on the other hand, the clearly divided groups of buildings in Ludwinow and Dębniak with a visible land fold along the right bank of the Vistula overgrown by a riparian forest can easily be identified. According to such an interpretation, the other – left bank of the Vistula with its scarce buildings along the road to Skawina might remain hidden behind the fold and the riparian forest.

terenowym wzdłuż prawego brzegu Wisły, porośniętym lasem łągowym. Zgodnie z taką interpretacją, drugi – lewy brzeg Wisły wraz z rzadką zabudową wzdłuż drogi skawińskiej może pozostawać przesłonięty tym fałdem i lasem łągowym.

Ale nie tylko topografia i rozplanowanie zabudowy przeczy przyjętej przez Elżbietę Firlet interpretacji. Niezależnie od pożaru z 1527 roku, zespół kościoła i klasztoru Sióstr Norbertanek zajmował wówczas znaczny, zabudowany obszar wzdłuż Wisły i wraz z kościołem św. Salvatora stanowił na początku XVI wieku mocną formalnie dominantę w panoramie Krakowa, która przez wytrawnego rysownika nie mogła zostać pominięta. Nie wytrzymuje także krytyki uznanie wysokiej wieży z izbicą i dachem namiotowym za wieżę kościelną, podczas gdy taka forma architektoniczna może być przypisana wyłącznie wieży o charakterze obronnym, w tym przypadku zapewne wieży bramnej. O wyraźnie obronnym charakterze całego, dwuczłonowego zaledwie zespołu mogą także świadczyć małe i wysoko osadzone okna w korpusie budynku mieszkalno-obronnego.

Wypada zatem uznać, że owa tajemnicza dwuczłono- wa budowla to najstarszy wizerunek *castellum* Kazimierza Wielkiego w Łobzowie. Jest zaskakujące spostrzeżenie, że ów wizerunek sporządzony w roku 1536/1537 precyzyjnie potwierdza przekaz źródłowy zamieszczony w Kronice Polskiej z 1519 autorstwa Macieja z Miechowa zwanego Miechowitą, późnośredniowiecznego uczonego i profesora Akademii Krakowskiej, który musiał ten obiekt oglądać z autopsji¹⁰.

W dziele tym kronikarz umieścił adnotację: *Lobzow castrum erigitur*, co znaczy: „[w] Łobzowie zamek zbudowano”. Miechowita rozwija dalej w tekście tę informację, podając datę owego wydarzenia – rok 1357, oraz krótki opis obiektu: *...Anno domini 1357 turrim & mansiunculas rex Kazimirus in villagio Lobzow iuxta Craccovia ad occidente construxit...*, czyli: „...Roku Pańskiego 1357 wieżę i komnaty król Kazimierz we wsi Lobzow pod Krakowem od zachodu postawił...¹¹. Z tekstu tego jasno wynika, że zamek składał się co najmniej z dwóch elementów: wieży (obronnej [?], bramnej [?]) zapewne wyraźnej dominanty w zespole, oraz komnat mieszkalnych, składających się wraz z innymi, sądzić można, drewnianymi obiektami gospodarczymi na obronne *castellum*, otoczone niewysokim, ale solidnie zbudowanym murem.

Nieoczekiwanie potwierdzenie tej interpretacji znajdziemy po wnikliwej analizie tekstów wielkorządowych z czasów Batorego i Zygmunta III Wazy, jak również wykorzystując wizerunek wschodniego skrzydła rezydencji w Łobzowie zamieszczony w dziele Brauna i Hogenberga, ale wykonany w dużej rozdzielczości.

Ryc. 1. Widok w zbliżeniu na *castellum* w Łobzowie wg interpretacji K.Stali, panorama Krakowa 1536/37, Biblioteka Uniwersytecka w Würzburgu, źródło: E. Firlet, *Najstarsza Panorama Krakowa*, Kraków 1998

Fig. 1. Close view onto the *castellum* in Łobzow acc. to the interpretation of K. Stala, panorama of Krakow 1536/37, Library of University in Würzburg, source: E. Firlet, *The Oldest Panorama of Krakow*, Krakow 1998

But not only the topography and the layout of building development contradict the interpretation accepted by Elżbieta Firlet. Regardless of the fire in 1527, the complex of the church and convent of the Norbertine Nuns covered a considerable built-up area along the Vistula, and with the church of St. Salvator at the beginning of the 16th century constituted a strong dominant in the panorama of Krakow, which could not have been ignored by an expert graphic artist. Identifying the tall tower with a starling and a tent roof as a church tower does not stand up to criticism, since such an architectonic form can be attributed solely to a tower of defensive character, in this case probably a gate tower. The clearly defensive character of the whole, merely two-piece complex can also be confirmed by small and high set windows in the body of the residential-defensive building.

Therefore, it ought to be acknowledged that the mysterious two-piece building is the oldest image of the *castellum* of Kazimierz Wielki in Łobzow. It is surprising that the image drawn in the year 1536/1537 is accurately confirmed by a source record found in the Polish Chronicle from 1519 written by Maciej from Miechow called Miechowita, a late-medieval scholar and professor at the Academy of Krakow, who must have seen the object personally¹⁰.

In the work the chronicler placed an annotation: *Lobzow castrum erigitur* which means: “[in] Łobzow a castle was built”. Further in the text Miechowita elaborated on the information, giving the date of the event – the year 1357, and a brief description of the object: *...Anno domini 1357 turrim & mansiunculas rex Kazimirus in villagio Lobzow iuxta Craccovia ad occidente construxit...*, which translates as: “...The year of our Lord 1357 a tower and chambers King Kazimierz erected in the village of Lobzow near Krakow from the west...¹¹. The text clearly gives to understand that the castle comprised at least two elements: a (defensive [?], gate [?]) tower probably clearly dominating the complex, and residential chambers which, together with other apparently wooden utility buildings, made up a fortified *castellum*, surrounded by a low yet solidly built wall.

An unexpected confirmation of this interpretation can be found in the thorough analysis of land stewardship texts from the reign of Batory and Zygmunt III Vasa, as well as by using the image of the east wing of the Łobzow residence printed in the Braun and Hogenberg’s work, but in high display resolution.

W tekście umowy z Santi Guccim znajdujemy bowiem wyraźną informację, że Batory nie zamierzał dokonać daleko idącej adaptacji „starej wieży” kazimierzowskiej, a jedynie połączyć ją funkcjonalnie z nowym pałacem wzniesionym po zachodniej stronie. Gucci przedstawił królowi projekt („vizerak”), według którego miały być jedynie wzmocnione jej fundamenty i dodane nowe filary (skarpy?) wzmacniające strukturę i stabilność „starej wieży”: „...vedług vizeraką do ktorey starey wieze ma fundamenti opatrzicz i now Filiari dlya umocnienia zmurowacz...”¹².

Potwierdzenie zastosowania takiego rozwiązania przynosi inwentaryzacja przeprowadzona przez wielkorządców już w czasach Zygmunta III Wazy, która tę wieżę, tu nazywaną „kamienicą starą”, opisuje jako obiekt, który przeszedł proces gruntownego remontu, ale nie przekształcenia: „kamienicza sthara reformowana ochędożona”¹³.

Wreszcie kwestia wizerunku rezydencji w Łobzowie zamieszczonego w *Civitates Orbis Terrarum* Brauna i Hogenberga, której wschodnie skrzydło w znacznym powiększeniu ujawnia istotny szczegół: we wschodniej połaci dachu możemy dostrzec zagadkowy szczyt o wyraźnie późnośredniowiecznej kompozycji, który należy uznać jako pozostałość „starej wieży”, ostatecznie przez Zygmunta III Wazę inkorporowanej do nowego założenia, które przybrało postać „klasycznej” późnorenansowej rezydencji, precyzyjnie odwzorowanej na sztychu Brauna i Hogenberga.

Warto jeszcze podjąć problem wiarygodności przekazu i wartości panoramy würrzburskiej jako źródła ikonograficznego.

Elżbieta M. Firlet uznaje tę panoramę za „pierwszy rysunek Krakowa z natury”¹⁴. Opiera swoje słuszne przekonanie na analizie wizerunku Wawelu dominującego w kompozycji panoramy oraz przeprowadza dowód wiarygodności i rzetelności tego źródła, w dużej mierze przydatnego do szczegółowej analizy wyglądu obiektów miasta. Pisze ona: „Widok pałacu nacechowany jest majestatem i spokojem, stąd zaskoczenie widza, gdy w poszukiwaniu dachu budynku wschodniego skrzydła napotyka wzrokiem jedynie na niebieskawe wzgórza otaczające miasto! Otóż dach ten w zasadzie nie istnieje, pozostał tylko wysoki sterczynowy szczyt południowy i zdestruowany szczyłek szczytu północnego. Pomiędzy nimi uważne oko dostrzeże resztki konstrukcji dachowej i samotny osmolony komin”¹⁵.

Jak się okazuje, rysownik wiernie odtworzył stan zamku królewskiego na Wawelu, jaki wówczas mógł oglądać po wielkim pożarze, który strawił świeżo ukończoną rezydencję w dniach 17 i 18 października 1536 roku¹⁶.

Elżbieta M. Firlet w końcu konkluduje oceniając wartość interpretowanej panoramy: „Nieznany artysta uchwycił miasto w okresie przełomowym – rodzącego się właśnie w tej części Europy nowego stylu architektonicznego. [...] Otrzymaliśmy renesansowe studium późnogotyckiego krajobrazu miejskiego „wpisanego w naturę” oraz bezcenne źródło dotyczące historycznej topografii założenia urbanistycznego”¹⁷.

In the text of the contract with Santi Gucci, we can find direct information that Batory did not intend to carry out a complete adaptation of the Kazimierz “old tower” but merely connect it functionally to the new palace erected on the west side. Gucci presented a project (“vizerak”) to the king, according to which only its foundations were to be reinforced and new pillars (buttresses?) strengthening the structure and stability of the “old tower” were to be added: “...according to the vizerak the said old tower is to have foundations fixed and new Pillars for strengthening put up...”¹².

The confirmation that such a solution was applied is to be found in the inventory carried out by the land stewards already during the reign of Zygmunt III Vasa, which describes the tower – here called the “old tenement house” – as an object which underwent the process of complete renovation but not transformation: “the old tenement house reformed tidied”¹³.

And finally the question of the image of the residence in Łobzow printed in the *Civitates Orbis Terrarum* by Braun and Hogenberg, whose east wing in magnification reveals a significant detail: in the east section of the roof we can see a mysterious gable with clearly late-medieval composition, which should be recognized as the relic of the “old tower” finally incorporated by Zygmunt III Vasa into the new complex that was given the form of a “classic” late-Renaissance residence, precisely reproduced on the Braun and Hogenberg’s sketch.

It is worth addressing the issue of reliability of the information and the value of the Würzburg panorama as an iconographic source.

Elżbieta M. Firlet believes this panorama to be the “first drawing of Krakow from nature”¹⁴. She bases her correct conviction on the analysis of the image of the Wawel Hill dominating the panorama composition, and proves the reliability and accuracy of the source largely useful for a detailed analysis of the appearance of the city buildings. She wrote: “The view of the palace is full of majesty and tranquility; hence the viewer is surprised when looking for the roof of the east wing building his eyes can only see the bluish hills surrounding the city! That roof practically does not exist, only the tall south pinnacle gable remained and a destroyed relic of the north gable. Among them a discerning eye can perceive remains of the roof rafters and a lone charred chimney”¹⁵.

It appears that the artist faithfully recorded the state of the Wawel Royal Castle that he could have seen after the great fire which consumed the nearly completed residence on 17 and 18 October 1536¹⁶.

Finally, assessing the value of the interpreted panorama, Elżbieta M. Firlet concludes: “The unknown artist captured the city during a breakthrough period – when the new architectonic style was being born in the part of Europe. [...] We acquired a Renaissance study of the late-Gothic urban landscape ‘inscribed into nature’ and an invaluable resource concerning the historic topography of the urban complex”¹⁷.

- ¹ A. Marsch, *Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/37 von seinem Ritt von Neuburg a. d. Donau über Prag nach Krakau und zurück über Breslau, Berlin, Wittenberg und Leipzig nach Neuburg*, 2001.
- ² A. Dürer jest autorem licznych traktatów, m.in.: *Pouczenie o mierzeniu cyrklem i linią* (wyd. 1523), *Pouczenie o umacnianiu miast, zamków i wsi* (wyd. ok. 1527), oraz *Cztery księgi o proporcjach ciała człowieka* (wyd. 1528).
- ³ E.M. Firlet, *Najstarsza panorama Krakowa*, Kraków 1998.
- ⁴ Ibidem, s. 13.
- ⁵ Ibidem, s. 45.
- ⁶ Podaję tu ważniejsze pozycje:
– K. Radwański, *Konserwatorskie prace archeologiczne prowadzone w Krakowie w roku 1960*, Biuletyn Krakowski, T. III, 1961, s. 245;
– Dokumentacja Techniczna: *Badania Historyczno-Konserwatorskie, Sprawozdanie 1999*, Kier. Badań prof. arch. Andrzej Kadłuczka, Archeologia mgr Klaudia Kadłuczka, Konsultant dr hab. Zbigniew Pianowski, Kraków 1999, Archiwum WMKZ i IHAIKZ WAPK;
– K. Stala, *Królewska rezydencja Zygmunta III Wazy w Łobzowie*, Wiadomości Konserwatorskie nr 42/2015, s. 54–60;
- A. Filipowicz, M. Myszka, *Wyniki badań archeologiczno-architektonicznych dawnego folwarku królewskiego w Łobzowie*, [w:] ZNMHMK „Krzysztofor” nr 24, Kraków 2006;
– *Sprawozdanie z interwencyjnych badań architektoniczno-archeologicznych prowadzonych w południowo-wschodnim skrzydle budynku Wydziału Architektury PK (d. Pałac Królewski w Łobzowie) przy ul Podchorążych 1 w Krakowie*, Autorzy: prof. dr hab. arch. Andrzej Kadłuczka, dr hab. Klaudia Stala, Marzec 2016, archiwum IHAIKZ.
- ⁷ E.M. Firlet, op. cit., s. 41.
- ⁸ Ibidem, s. 21.
- ⁹ Ibidem, s. 41.
- ¹⁰ H. Barycz, *Życie i twórczość Macieja z Miechowa*, [w:] *Maciej z Miechowa 1457–1523*, Wrocław 1960.
- ¹¹ Maciej Miechowita, *Chronica Polonorum*, 1521
- ¹² W. Kieszkowski, *Zamek w Łobzowie*, Biuletyn Historii Sztuki i Kultury, R. IV, Nr 1, wrzesień 1935, cytat z aneksu nr I, s. 24–25.
- ¹³ Ibidem, cytat z aneksu nr II, s. 25.
- ¹⁴ E.M. Firlet, op. cit., s. 20.
- ¹⁵ Ibidem, s. 29.
- ¹⁶ Ibidem, s. 29–30.
- ¹⁷ Ibidem, s. 45.

Streszczenie

Początki letniej rezydencji królów Polski w Łobzowie sięgają czasów późnego średniowiecza. Zachowane przekazy historyczne jasno stwierdzają, iż w tym miejscu Kazimierz Wielki wznosił murowaną budowlę obronno-mieszkalną. Kwestia jej domniemanej lokalizacji po dziś dzień budzi wiele kontrowersji i sporów w środowisku badaczy, gdyż jej materialne pozostałości nie zostały dotychczas jednoznacznie rozpoznane. Także kwestia kształtu, zasięgu zabudowy oraz dyspozycji przestrzennej tej budowli, a przede wszystkim jej pierwotny wygląd pozostają wciąż zagadnieniem otwartym i emocjonująco dyskusyjnym. Dlatego też odkrycie przez Angelikę Marsch zbioru 50 wedyt późnośredniowiecznych miast środkowoeuropejskich, w skład którego wchodziła panorama Krakowa uznana za najstarszą z dotychczas znanych, stała się przyczynkiem do jej publikacji i naukowego opracowania przez Elżbietę Firlet, a zarazem polem do dyskusji nad zaproponowaną interpretacją i identyfikacją zamieszczonych tam obiektów architektury Krakowa w późnym średniowieczu. Przedstawiony na sztychu obiekt identyfikowany przez E. Firlet z budynkiem sakralnym jest w świetle przeprowadzonej w niniejszym artykule analizy prawdopodobnie najstarszym znanym wizerunkiem pałacu w Łobzowie, ukazanego jeszcze w swojej późnogotyckiej bryle, co stanowi niezwykle ważne odkrycie, potwierdzające rzetelność i wiarygodność zachowanych źródeł pisanych informujących o wzniesieniu w tym rejonie fortalicium przez Kazimierza Wielkiego.

Abstract

The origins of the summer residence of Polish kings in Łobzow dated back to the late-medieval period. The preserved historic records clearly state that on that site King Kazimierz Wielki erected a masonry defensive-residential building. The question of its supposed location has aroused a lot of controversy and discussion in the scientific milieu to this day, since its material relics have not been yet unambiguously determined. The issue of shape, reaches of the buildings, the spatial disposition of the building, and primarily its original appearance still remain an open question and the subject of a heated debate. Therefore, the discovery made by Angelika Marsch of a collection of 50 vedute of late-medieval central-European cities, which included the panorama of Krakow regarded as the oldest known one so far, contributed to its publication and scientific study prepared by Elżbieta Firlet, and became a springboard for a discussion of the proposed interpretation and identification of the architectural objects from late-medieval Krakow located there. The object presented in the sketch and identified by E. Firlet as a church building is, in the light of the analysis carried out in this article, most probably the oldest known image of the palace in Łobzow shown still in its late-Gothic shape, which constitutes an extremely important discovery confirming the accuracy and reliability of the preserved written records informing about a fortalice erected in this region by Kazimierz Wielki.